

GLUMICA KROJAČICA: Tilla Durieux kreirala je mnoge lutke za Zemaljsko kazalište lutaka. Među njima i ovu »Madonu Rubicondu«

MAX SLEVOGT: »Portret Tille Durieux«, 1907.

ŽENA NAD ŽENAMA

Tilla Durieux, vrhunska glumica Berlinskog teatra dvadesetih godina, umjetnica i intelektualka, bila je neiscrpno nadahnuće mnogih likovnih umjetnika. Dio njezine iznimno vrijedne zbirke izloženo je u Muzeju grada Zagreba i pruža uvid u život te zanosne žene i u duhovnu klimu epohe u kojoj je živjela

I sada, pošto je nakon povratka Tille Durieux u Berlin (1955) i smrti Zlate Lubienski (1969) zbirka godinama bila pohranjena na tavanu kuće u kojoj su one živjele, te prošla brojne komisijske preglede, potucala se po sudskim spоровima zbog zabrane izvoza, pri čemu se postepeno osipala (nestalo je čak tridesetak umjetnina, a izvezeno šezdeset), njeni se ostaci mogu prvi put vidjeti na izložbi »Tilla Durieux i njezina zbirka umjetnina u Zagrebu« što se održava u Muzeju grada Zagreba (do 6. travnja). Višeslojnost izložbe naznačena je u naslovu. Želja autora izložbe Slavka Šterka, kustosa Muzeja grada Zagreba, bila je da pokaže ne samo sačuvane predmete zbirke, nego nizom fotografija, dokumenata, knjiga, osobne korespondencije i predmeta – i sveobuhvatnu ličnost Tille Durieux. A to pak nije bilo moguće a da se ne obilježi prisutnost barem onih najbližih ljudi čiji su životi i djelovanje na neki način bili isprepleteni s njezinim.

Odras moderne

Paralelizam izložbe »Remek-djela iz Nacionalne galerije Zapadnog Berlina« izvanredno pokazuje i potvrđuje kako je Tilla Durieux odraz tog vremena moderne. Mnoga imena umjetnika ponavljaju se na obje izložbe. Istina, na izložbi o ovoj izvanrednoj ličnosti velik broj tih umjetnika tek je dokumentiran fotografijama, jer su njihova djela, iako prvotno vezana uz njen život i obitavalište, završila na različitim adresama. Ali ona ipak dopunjuje zapadno berlinsku izložbu jer odražava duh tog vremena. Tako imamo priliku vidjeti Slevogtov portret Tille (1907) kao Salome i nešto kasniju »Mrtvu prirodu s limunima« (1921) u Umjetničkom paviljonu, obje u duhu njemačkog impresionizma. Oskar Kokoschka također je portretirao Tilla. Na žalost, ovdje je taj portret dokumentiran tek kolor fotografijom (djelo se nalazi u Wallraf-Richartz muzeju u Kölnu). No i ona jasno pokazuje izraz bečkog ekspresionizma jednako prepoznatljivog na Kokoschkinom portretu Bessie Loos iz Nacionalne galerije iz Zapadnog Berlina. Reklo bi se slikani su gotovo istovremeno.

August Renoir na berlinskoj je izložbi zastupljen skulpturom. Na Tillinoj je opet samo dokumentiran fotografijom iz monografije. Taj Renoirov Tillin portret možda je najveličanstveniji u njegovoj seriji portreta (danas se nalazi u Metropolitanskom muzeju u New Yorku). I Franz von Stuck ubraja se u Tilline portrete. Hvata je kao »Kirku« u raznim varijantama koje uvijek karakterizira određen erotski naboj. Ernest Barlach je izradio nekoliko njezinih bista. Jedna od njih, gipsani original, nalazi se u Zagrebu i može se vidjeti na izložbi. Iako je Tillin berlinski stan bio ispunjen Barlachovim skulpturama, u Zagrebu su uz njeno poprje sačuvani još »Patičko čovječanstvo«, »Žena u hodu« i »Zabrinita žena«. Tillina je prvotna zbirka bila sigurno bogatija Barlachovim djelima nego Nacionalna galerija koja nam ga i u Zagrebu predstavlja jednom skulpturom. Kao kućni prijatelj Barlach je često bio gost Tille Durieux i njenog supruga Paula Cassirera u Noordwijku. Tu su često navraćali i Slevogt i Max Liebermann. Na zapadno berlinskoj izložbi može se vidjeti Liebermannova slika »Klupa u vrtu«, a na Tillinoj fotos kuće u Noordwijku gdje je zasigurno mnoge naslikao. »Utvrđeno mjesto« Paula Kleea koje je netragom nestalo iz Tilline zbirke u Zagrebu, gotovo da je pandan slici »Arhitektura« izloženoj u Umjetničkom paviljonu. Vrijeme nastanka obaju djela poklapa se s njegovim radom u Bauhausu. Tada Tilla kupuje namještaj i posude kreirane u Bauhausu. Imala je kontakte i s Georgom Groszom, čije djelo možemo također vidjeti u Umjetničkom paviljonu. No, toj izložbi nešto nedostaje, što Tillina ima. To je »Dama s pticom« Marca Chagalla, kojeg je u svijet lansirao upravo Berlin. Šteta je samo da je od četiri djela iz ove zbirke sačuvano samo ovo jedno.

Boem i galerist

Na izložbi u Muzeju grada u Tilla se upoznaje i njen suprug Paul Cassirer, boem, galerist, strasni sakupljač i trgovac umjetninama te izdavač. U Njemačkoj se zalagao za slikarstvo francuskog impresionizma, zbog čega je pao u nemilost cara. Priredio je prve izložbe

Cezannea i Van Gogha u Berlinu, što je tada bila prava hrabrost (1901). Slijedile su druge velike i značajne izložbe. A njihov stan punio se djelima Moneta, Renoira, Cezannea, Maneta, Van Gogha i drugih. Posebno mjesto u kući, koja je udomila dva krokodila i dvije sijamske mačke (Tilla je obožavala životinje), zauzimalo je dvadesetak skulpturica životinja Augusta Gaula. Od svih u Zagrebu je sačuvan tek mali »Tuljan«. U zbirci su još drvene skulpture pokojnika (područje rijeke Sepik), Uskršnjeg otoka i Kameruna. Ipak, svakako su značajniji predmeti kineske i japanske umjetnosti, a među njima se ističu Tau Chau (spriječite za žito) iz dinastije Istočni Han (2. st.), statuica »Služavke« iz vremena dinastije Sui (6/7. st.).

Na izložbenim fotografijama Tillina berlinskog i zagrebačkog stana vidi se razmjesta svih tih umjetnina. Frapantna sličnost razmjesta u oba stana govori o tome kako je glumica svoj svijet nosila u sebi i u njemu jednako živjela kao i ranije. Tako je bilo s predmetima, umjetninama, bibliotekom (3000 knjiga, od kojih su mnoge bibliofilski primjerci, jer su ostali dijelovi tih naklada spaljeni po Hitlerovu nalogu), ali ne i s glumom. Njoj se ponovo vratila tek s ponovnim odlaskom u Berlin. U Zagrebu je imala drugih preokupacija. Prvo ilegalni rad kao »Puma« u Narodnooslobodilačkom pokretu, a po oslobođenju uključuje se u rad Zemaljskog kazališta lutaka gdje surađuje s Vladom Habunekom, Mladenom Škiljanom, Mladenom Raukarom, Ivom Malecom, Radovanom Ivšičem i drugima. Za kazalište izrađuje lutke, mnoge po nacrtima Ivana Kovačevića, koje su onda igrane na pozornicama što ih je kreirao Edo Kovačević. Čete lutaka za nebrojene predstave skrojile su i sašile ruke Tille Durieux. Neke od njih postale su eksponati i ove izložbe.

Zagrebačko nasljedje

U jednoj je dvorani sažet život ove izuzetne žene. Toliko susreta, toliko ličnosti, nepregledna galerija od ljudi s pozornice do Lenjina i Trockog, fantastične glumačke role od u jednom danu savladane »Salome« do »Političkog teatra« Ervina Piscatora i Gropiusovog projekta totalnog kazališta. Režiseri, umjetnici, muzeji, knjige, kazališta, lutke, emigracija, povratak. Sve je tu sabito. Duhovna klima epohe, u kojoj je ličnost Tille Durieux povezala tako različite i udaljene ljude. Nisu to pučke faktografske činjenice već priča o jednom bogatom životu. A dio te priče ostaje trajnim nasljedjem zagrebačkim.

Vesna Kusin

Za umjetnika je milost ako umre na vrhuncu svoje sposobnosti, jer koliko li čovjeku samo treba samosavladvanja, rezignacije i razboritosti da gleda kako se polako troši. Još nitko nije poželio umrijeti mlad.

Tilla Durieux, koja je ovo napisala, doživjela je devadeset i prvu godinu. Ipak joj je pripala ta milost da umre na vrhuncu svoje sposobnosti. Kako? Bila je vrhunska glumica Berlinskog teatra dvadesetih godina našeg stoljeća, rođena u prošlom, a umrla pred petnaest godina. Imala je mnogo svojih vrhunaca, a između njih samosavladvanja, rezignacije i razboritosti. Njezin je život bio umjetnost, a umjetnost život. Bila je glumica, prvenstveno, intelektualka *par excellence*, inspiracija mnogih umjetnika. Bila je ne samo svjedok značajnih događaja i pojava prve polovice stoljeća, već i odraz vremena. Ličnosti s kojima se susretala i radila ostavile su neizbrisive tragove u kulturi čovječanstva. Mnoga njihova djela bila su dio njezina života.

Nerazdvojni dio. Vukla ih je za sobom u bijegu pred nacističkom rukom zločina. A kad je utočište našla u Zagrebu, njezina se – naslijedena i prikupljena zbirka umjetnina – skrasila u stanu Zlate Lubienski u gornjogradskoj Jurjevskoj ulici. Dio te velike i značajne zbirke (dosta toga je nestalo, a nešto su i nasljednici otpremili natrag u Berlin) danas je u posjedu Muzeja grada Zagreba.